

topical issues, prospects of development], *Entsiklopediia znanii*. Available at: <<http://www.pandia.org/text/78/051/29126.php>>

4. Official site of the Ministry of Foreign Affairs of the Russian Federation, *Mezhdunarodnye akty o pravovom statute NPO* [International instruments on the NGOs' legal status]. Available at: <<http://www.mid.ru/bdcomp/ns-npo.nsf/makts>>

5. **Anheier H. K.** 'How to Measure Civil Society', Center for Civil Society of the London School of Economics and Political Science. Available at: <<http://fathom.lse.ac.uk/features/122552/>>

6. The Johns Hopkins University Center for Civil Society Studies, *Comparative Nonprofit Sector Project (CNP)*. Available at: <<http://ccss.jhu.edu/research-projects/comparative-nonprofit-sector/>>

7. 'Foundation Incubator to Merge with Indiana University's Center of Philanthropy', *Philanthropy News Digest*, 12 July 2005. Available at: <<http://www.philanthropynewsdigest.org>>

8. **Salamon L. M., Anheier H. K.** and others (1999) *Global Civil Society: Dimensions of the Non-Profit Sector*. Baltimore, MD: The Johns Hopkins Center for Civil Society Studies.

Право знати свої права та обов'язки: до визначення в системі конституційних прав людини

Наталія КОРНІЄНКО-ЗЕНКОВА,
головний консультант секретаріату
Комітету Верховної Ради України
з питань правової політики та правосуддя

Висвітлюється малодосліджена в юридичній науці проблема місця конституційного права людини знати свої права та обов'язки (закріпленого в статті 57 Конституції України) в системі прав людини і громадянина. Наголошується на відсутності єдиного підходу до розуміння природи такого права в коментарях до Конституції, неоднозначності конституційної практики різних країн та недостатності наукових класифікацій прав людини щодо цього права. Розглядаються співвідношення права знати свої права та обов'язки з іншими правами людини, насамперед правом на інформацію, на звернення до органів влади та на правову допомогу. Відзначаються особливості цих прав, належність їх до однієї групи прав людини на участь у правовому процесі. Пропонується авторське визначення місця права знати свої права та обов'язки в системі прав людини, зважаючи на універсальний характер цього права.

Ключові слова: Конституція України, права людини, конституційні права, право знати свої права та обов'язки, система прав людини, класифікація, правовий процес.

Право знать свои права и обязанности: к определению в системе конституционных прав человека

Наталія КОРНІЄНКО-ЗЕНКОВА, главный консультант секретариата Комитета Верховной Рады Украины по вопросам правовой политики и правосудия

Освещается малоизвестная в юридической науке проблема места конституционного права человека знать свои права и обязанности (закрепленного в статье 57 Конституции Украины) в системе прав человека и гражданина. Отмечается отсутствие единого подхода к пониманию природы такого права в комментариях к Конституции, неоднозначность конституционной практики разных стран и недостаточность научных классификаций прав человека в отношении указанного права. Рассматриваются соотношения права знать свои права и обязанности с другими правами человека, прежде всего правом на информацию, на обращение в органы власти и на правовую помощь. Отмечаются особенности данных прав, принадлежность их к одной группе прав человека на участие в правовом процессе. Предлагается авторское определение места права знать свои права и обязанности в системе прав человека с учетом универсального характера этого права.

Ключевые слова: Конституция Украины, права человека, конституционные права, право знать свои права и обязанности, система прав человека, классификация, правовой процесс.

Person's Right to Know Their Rights and Responsibilities: Revisiting Its Place within the System of Constitutional Human Rights

Nataliia KORNIENKO-ZIENKOVA, Senior Consultant of the Secretariat of the Committee of the Verkhovna Rada of Ukraine on State Judicial Policy and Justice

A little-studied problem in legal science on the place of the constitutional right of a person to know their rights and responsibilities (set forth in Article 57 of the Constitution of Ukraine) within the system of rights of man and of the citizen is highlighted. It is stressed the lack of a unified approach in understanding the nature of this right in commentaries to the Constitution of Ukraine; the ambiguity of constitutional practice of different countries and the lack of scientific classifications of human rights in relation to the said law. The relations between the right to know their rights and responsibilities and other human rights, in particular, the right to information, the right to appeal to the state authorities, and the right to legal assistance, are considered. Features of these rights and their belonging to the same group of human rights to participate in the legal process are noted. Taking into consideration universal nature of this right, the author's determination of the place of the right of a person to know their rights and responsibilities within the system of human rights is proposed.

Keywords: Constitution of Ukraine, human rights, constitutional rights, right of a person to know their rights and responsibilities, system of human rights, classification, legal process.

17

Розбудова демократичної, соціальної, правової держави, передбаченої Конституцією України, потребує дедалі повнішої реалізації правового статусу кожної людини, насамперед її конституційних прав і свобод. Але цього не можна досягти без знання суб'єктами правовідносин їхніх прав та обов'язків, яке має гарантувати держава. За словами відомого німецького вченого-юриста Р. Ієринга, хто бажає цілком упевнено застосовувати право, повинен передусім засвоїти його, опанувати право розумово [12, с. 333].

В Україні кожному гарантується серед інших прав також право знати свої права та обов'язки, закріплене у статті 57 Конституції України як одне з конституційних прав людини. Проте науковці по-різному визначають зміст вказаного права. Деякі вчені називають його «важливою передумовою правомірної поведінки і розвитку суспільної активності» [3, с. 142]. Інші автори розглядають у зв'язку з конституційними засадами правової держави та верховенства права (статті 1 і 8 Конституції України), розуміючи цей зв'язок так: в умовах існування правової держави, дії верховенства права правові норми та їхні джерела повинні відповідати принципу правової визначеності, який спирається на ідею передбачуваності, тобто знання людиною правових наслідків своїх дій. Тому право на визначеність правових норм, котре включає право знати свої права та обов'язки, характеризують як одне з невід'ємних прав людської особистості, яке тільки можна собі уявити [6, с. 425–427].

Норми права, безперечно, повинні бути зрозумілими, чітко визначати права та обов'язки суб'єктів правовідносин. Але з цього коментаря не можна зрозуміти, чи право знати свої права та обов'язки містить у собі право на визначеність норм, чи, навпаки, охоплюється ним? На думку автора статті, «право на визначеність правових норм» взагалі не є правом людини, адже визначеність правових норм потрібна усім суб'єктам права, а не тільки фізичним особам. Визначеність норм розглядають у теорії права як загальну вимогу до якості нормативних актів [9, с. 3]. У цьому разі автори коментаря не розкривають того, як конкретно право кожної людини знати свої права пов'язується із засадами верховенства права і правової держави.

У деяких коментарях до статті 57 Конституції України право знати свої права та обов'язки трактують у значенні інформації про них, пов'язуючи це право з конституційним правом кожного вільно збирати інформацію, встановленим у частині другій статті 34 Конституції України. Зазначається, що тут йдеться про правову інформацію, вільне отримання і поширення якої є вкрай важливим для формування в людей знань про свої права та обов'язки [6, с. 425–427]. Разом із тим такий коментар не розкриває поняття правової інформації.

В іншому коментарі йдеться про те, що право знати свої права і обов'язки може розглядатися як окремий,

«спеціалізований» різновид права людини на інформацію, а саме щодо прав і обов'язків людини. Тому, на думку П. Рабіновича, все, про що йдеться у його коментарі до частини другої статті 34 Конституції України, стосується і коментованого права знати свої права та обов'язки [5, с. 283]. Об'єктом права, передбаченого статтею 34 Конституції України, вказує П. Рабінович, є певні дії з інформацією, з якою можна вдаватися до будь-яких способів і засобів її використання і поширення. Водночас здійснення зазначеного права може бути обмежене законом в інтересах національної безпеки, територіальної цілісності або громадського порядку з метою запобігання заворушенням чи злочинам, для охорони здоров'я населення, для підтримання авторитету й неупередженості правосуддя. Проте обмеження цього права є досить складним у практичному плані [5, с. 184–185].

З погляду автора статті, право знати свої права і обов'язки не може бути обмеженим. Тому в цьому сенсі простежується різниця між правами, встановленими статтею 34 і статтею 57 Конституції України, і все, про що йдеться в коментарі до частини другої статті 34, не може цілковито стосуватися права, передбаченого у статті 57 Конституції. Коментар В. Теліпка до вказаних статей лише повторює наведені коментарі П. Рабіновича [10, с. 179, 117]. Крім того, зі змісту положень статті 34 Конституції випливає, що вони жодним чином не характеризують право громадян знати свої права і обов'язки, хоча певною мірою і стосуються його забезпечення державою.

Очевидно, що неможливо знати свої права та обов'язки без отримання інформації про них. Але якщо вважати, що право на інформацію передбачає, зокрема, й право знати свої права та обов'язки, то не було б потреби встановлювати це право в окремій статті Конституції. Можливо, через змішування двох вказаних прав і зведення їх до інформації про право у конституціях багатьох країн немає положень про право знати свої права, а є лише конституційне право людини на інформацію.

Разом із тим порівняння норми частини першої статті 57 Конституції України з конституціями інших країн свідчить, що аналогічне право в деяких із них закріплено як окреме право людини. Приміром, у статті 90 Конституції Латвії записано: «Кожен має право знати свої права» [4, с. 315]. Про право знати також свої обов'язки в цій статті не сказано.

У Конституції Молдови також є стаття 23 про право кожної людини на знання своїх прав і обов'язків. У частині першій цієї статті вказано, що «кожна людина має право на визначення її правосуб'єктності», а в частині другій встановлено, що «держава забезпечує право кожної людини на знання своїх прав і обов'язків» [4, с. 552].

Натомість у конституціях багатьох країн (Австрія, Албанія, Андорра, Греція, Індонезія, Італія, Кіпр, Німеччина, Франція, Хорватія, Японія тощо) взагалі відсутні приписи, що стосуються права людини знати свої права.

Враховуючи це, можна зробити висновок про відсутність однакового підходу до розуміння змісту права знати свої права та обов'язки, визначення його місця в системі прав людини та його співвідношення з іншими конституційними правами людини, тобто про недостатнє теоретичне розуміння змісту такого права. Однак спеціальних наукових досліджень цих питань практично немає. У цьому переконує аналіз тих класифікацій прав людини, які розглядаються в конституційно-правовій науці.

В юридичній літературі вказується, що конституційні права і свободи людини вирізняються багатоманітністю, а питання їх класифікації стали традиційними для юридичної науки і практики. Розрізняють офіційну (передбачену міжнародними актами) й неофіційну (доктринальну), здійснювану вченими-правознавцями, класифікацію прав людини. Першу групу так званих елементарних прав і свобод закріпила Загальна декларація прав людини 1948 року. Йдеться про права на життя, свободу і недоторканність особи, свободу від рабства, заборону тортур, рівність перед законом тощо. Другу групу прав людини становлять її особисті громадянські права: на визнання правосуб'єктності особи, свободу пересування та вибір місця проживання, притулок, громадянство, право володіння майном. Третю і четверту групи – політичні права і свободи, а також економічні, соціальні та культурні права [8, с. 210–211].

За сферою суспільних відносин права людини здебільшого поділяють на громадянські, політичні, соціальні, економічні, культурні та екологічні. В інших класифікаціях виокремлюють також інформаційні права. Однак достатніх і загально визначених критеріїв класифікації прав людини досі не знайдено [11, с. 190].

Ті класифікації прав людини, які пропонуються, часом взагалі не називають право людини знати свої права та обов'язки, а щодо близького до нього права на інформацію, то його відносять до різних категорій прав: основних публічно-політичних прав і свобод [1, с. 617–618]; соціальних і культурних прав [2, с. 217–219]. Це можна пояснити тим, що в більшості конституцій світу право знати свої права не закріплено, тому й не згадується в наукових класифікаціях прав людини.

Проте у деяких наукових працях виокремлюють також і право людини знати свої права та обов'язки. Так, Г. Котляревська відносить це право до загальних прав людини, що становлять групу «прав людини на участь у правовому процесі». Воно, як і право на звернення до органів влади, за її словами, не захищає якийсь один особливий інтерес, а забезпечує в правовому процесі реалізацію всіх інших прав людини. До цієї групи прав вона відносить закріплені у Конституції України: право захищати своє життя і здоров'я, життя і здоров'я інших людей від протиправних посягань (стаття 27); право на звернення до органів влади, суду (статті 40, 55); право на правову допомогу і вільний вибір захисника своїх прав (стаття 59); право на відмову давати показання щодо себе та членів сім'ї чи близьких родичів (стаття 63) [7, с. 38–39].

У зв'язку з цим, розглядаючи право знати свої права та обов'язки у співвідношенні з іншими правами людини, треба, на думку автора, звернути увагу на статтю 59 Конституції України, якою закріплюється право на правову допомогу, котре найтісніше пов'язане з правом знати свої права та обов'язки. Саме користуючись консультаційно-правовою допомогою фахівців у галузі права, кожна особа може отримати певні знання про свої права та обов'язки.

Право на правову допомогу закріплене у міжнародних актах, зокрема у статті 6 Європейської конвенції з прав людини. Встановлення і гарантування в усіх конституціях сучасних держав права кожної людини на отримання правової допомоги, з погляду автора, доводить: будь-яка держава виходить з того, що при реалізації права знати свої права самостійно кожною особою неможливо гарантовано забезпечувати людині належного знання її прав та обов'язків. Саме тому кожному гарантується державою

право на правову допомогу і завдяки цьому забезпечується необхідне знання особою її прав та обов'язків.

Отже, право знати свої права та обов'язки є найближчим до категорії гарантувально-забезпечувальних прав, здійснення яких забезпечує в механізмі правового регулювання належні юридичні умови для реалізації правового статусу людини в усіх конкретних правових відносинах. Тож право знати свої права та обов'язки за своїм характером є універсальним, без гарантованого здійснення якого реалізація усіх інших прав та обов'язків, правового статусу особи загалом була б неможливою.

Список використаних джерел

1. *Авакьян С. А.* Конституционное право России: в 2 т. – Т. 1. – [2-е изд., перераб. и доп.]. – М.: Юристъ, 2006. – 719 с.
2. *Енгибарян Р. В.* Конституционное развитие в современном мире. Основные тенденции / Р. В. Енгибарян. – М.: Норма, 2007. – 496 с.
3. Коментар до Конституції України / [за ред. В. Ф. Опришка [та ін.]]. – [2-е вид.]. – К.: Інститут законодавства Верховної Ради України, 1998. – 412 с.
4. Конституції государств Европы: в 3 т. / под общ. ред. директора Института законодательства и сравнительного правоведения при Правительстве Российской Федерации Л. А. Окунькова. – Т. 2. – М.: Издательство НОРМА, 2001. – 840 с.
5. Конституція України. Науково-практичний коментар / [В. Б. Авер'янов [та ін.]]; під ред. В. Я. Тація [та ін.]. – Х.: Видавництво «Право»; К.: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2003. – 808 с.
6. Конституція України. Науково-практичний коментар / за ред. В. Я. Тація, О. В. Петришина, Ю. Г. Барабаша [та ін.] / Нац. акад. прав. наук України. – [2-е вид., перероб. і доп.]. – Х.: Право, 2011. – 1128 с.
7. *Котляревська Г. М.* Конституційне право громадян на звернення до органів влади в Україні (питання теорії та практики): Монографія / Г. М. Котляревська. – К.: Парламентське видавництво, 2012. – 168 с.
8. *Погорілко В. Ф.* Конституційне право України / В. Ф. Погорілко, В. Л. Федоренко; за заг. ред. проф. В. Л. Федоренка. – [3-е вид., перероб. і доопр.]. – К.: КНТ; Видавництво Ліра-К, 2011. – 532 с.
9. *Риндюк В. І.* Проблеми законодавчої техніки в Україні: теорія та практика: Монографія / В. І. Риндюк; відп. ред. О. І. Ющик. – К.: Вид-во «Юридична думка», 2012. – 272 с.
10. *Теліпко В. Е.* Науково-практичний коментар Конституції України. Станом на 1 грудня 2010 р. / В. Е. Теліпко; за ред. В. Л. Мусіяки. – К.: Центр учбової літератури, 2011. – 544 с.
11. *Тодика Ю. М.* Конституційно-правовий статус людини і громадянина в Україні / Ю. М. Тодика, О. Ю. Тодика. – К.: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре», 2004. – 368 с.
12. *Фон Иеринг Р.* Избранные труды: в 2 т. – Т. II. – СПб: Изд-во Р. Асланова «Юридический центр Пресс», 2006. – 547 с.

References

1. *Avakian S. A.* (2006) *Konstitutsionnoe pravo Rossii* [Constitutional law of Russia]: 2nd ed.: Volume 1. – Moscow: Yurist.
2. *Engibarjan R. V.* (2007) *Konstitutsionnoe razvitie v sovremennom mire. Osnovnye tendentsii* [Constitutional development in the modern world. Major trends]. Moscow: Norma.
3. *Komentar do Konstytutsii Ukrainy* [Commentaries on the Constitution of Ukraine] (1998): 2nd ed., Opryshko V. F. and others (eds.). Kyiv: Instytut zakonodavstva Verkhovnoi Rady Ukrainy.

4. *Konstitutsii gosudarstv Evropy* [Constitutions of the European states] (2001): Volume 2, Director of the Institute of Legislation and Comparative Law under the Government of the Russian Federation Okunkov L. A. (ed.). Moscow: Izdatelstvo NORMA.

5. **Averianov V. B. and others** (2003) *Konstytutsiia Ukrainy. Naukovo-praktychnyi komentar* [The Constitution of Ukraine. Scientific and practical commentaries], Tatsii V. Y. and others (eds.). Kharkiv: Vydavnytstvo 'Pravo'; Kyiv: Kontsern 'Vydavnychi Dim 'In Yure'.

6. *Konstytutsiia Ukrainy. Naukovo-praktychnyi komentar* [The Constitution of Ukraine. Scientific and practical commentaries] (2011): 2nd ed., Tatsii V. Y., Petryshyn O. V., Barabash Y. G. And others (eds.), National Academy of Legal Sciences of Ukraine. Kharkiv: Pravo.

7. **Kotliarevska G. M.** (2012) *Konstytutsiine pravo gromadian na zvernennia do orhaniv vlady v Ukraini (pytannia teorii ta praktyky): Monohrafiia* [Constitutional right of the citizens to appeal to the authorities in Ukraine (theoretical and practical issues): Monograph]. Kyiv: Parlamentske vydavnytstvo.

8. **Pohorilko V. F. and Fedorenko V. L.** (2011) *Konstytutsiine pravo Ukrainy* [Constitutional law of Ukraine]: 3rd ed., Fedorenko V. L. (ed.). – Kyiv: KNT; Vydavnytstvo Lira-K.

9. **Ryndiuk V. I.** (2012) *Problemy zakonodavchoi tekhniki v Ukraini: teorii ta praktyka: Monohrafiia* [Problems of the legislative technique in Ukraine: Theory and practice: Monograph], Yushchuk O. I. (ed.). Kyiv: Vyd-vo 'Yurydychna dumka'.

10. **Telipko V. E.** (2011) *Naukovo-praktychnyi komentar Konstytutsii Ukrainy. Stanom na 1 grudnia 2010 roku* [Scientific and practical commentaries on the Constitution of Ukraine. As of 1 December 2010], Musiaka V. L. (ed.). Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury.

11. **Todyka Y. M. and Todyka O. Y.** (2004) *Konstytutsiino-pravovyi status liudyny i gromadianyna v Ukraini* [Constitutional and legal status of man and of the citizen in Ukraine]. Kyiv: Kontsern 'Vydavnychi Dim 'In Yure'.

12. **Von Ihering R.** (2006) *Izbrannye trudy* [Selected works]: Volume II. Saint Petersburg: Izd-vo R. Aslanova 'Yuridicheskii tsentr Press'.

19

Реалізація Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України

Наталія МУШАК,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри міжнародного права
та порівняльного правознавства
Київського університету права НАН України

Досліджуються ключові етапи реалізації Україною Плану дій щодо лібералізації візового режиму з Європейським Союзом. Висвітлено основні стадії запровадження Євросоюзом діалогу щодо лібералізації візового режиму для громадян України. Проаналізовано низку законів, ухвалених у рамках першої (законодавчої) фази Плану дій щодо лібералізації візового режиму. Визначено пріоритетні завдання та методи їх реалізації на шляху до повного виконання другої (імплементаційної) фази візового діалогу, що стосується захисту документів, нелегальної імміграції, забезпечення громадського порядку, безпеки та зовнішніх зносин.
Ключові слова: безвізовий режим, правові інструменти, нелегальна імміграція, безпека документів, управління кордонами.

Реализация Плана действий по либерализации Европейским Союзом визового режима для Украины

Наталія МУШАК, кандидат юридических наук, доцент кафедри міжнародного права і сравнительного правоведения Киевского университета права НАН Украины

Исследуются ключевые этапы реализации Украиной Плана действий по либерализации визового режима с Европейским Союзом. Освещены основные стадии ведения Евросоюзом диалога по либерализации визового режима для граждан Украины. Проанализирован ряд законов, принятых в рамках первой (законодательной) фазы Плана действий по либерализации визового режима. Определены приоритетные задачи и методы их реализации на пути к полному выполнению второй (имплементационной) фазы визового диалога, касающейся защиты документов, нелегальной иммиграции, обеспечения общественного порядка, безопасности и внешних сношений.
Ключевые слова: безвизовый режим, правовые инструменты, нелегальная иммиграция, безопасность документов, управление границами.